

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.110
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору психологічних наук, професору,
завідувачу кафедри загальної психології
Москальцю Віктору Петровичу
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента,
доцента кафедри психології Львівський національний університет
імені Івана Франка Левус Надії Ігорівни
на дисертаційне дослідження Вікторії Олександрівни Готич
«Посттравматичне зростання, як чинник формування
психологічної стійкості студентів в умовах війни»
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 053 Психологія
(галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки)**

Актуальність обраної теми дослідження Готич Вікторії Олександрівни має високу наукову і практичну значущість, присвячену вивченню посттравматичного зростання як чинника, що сприяє формуванню психологічної стійкості у студентської молоді в умовах війни. В умовах збройного конфлікту та його соціально-психологічних наслідків проблема адаптації молоді до екстремальних умов набуває особливого значення. Військові дії створюють екстремальне середовище, в якому студенти стикаються з численними стресовими факторами, такими як безпека для життя, руйнуючи звичний соціальний та академічний простір. Це може

призвести до травматизації та поглиблення психологічних труднощів, водночас в окремих випадках стимулювати процеси особистісного зростання.

Актуальність теми зумовлена забезпеченням глибшого наукового осмислення механізмів посттравматичного зростання як ресурсу для підвищення психологічної стійкості. У сучасній науці дослідження посттравматичного зростання (Tedeschi & Calhoun, 1996) розвивається як важливий напрям психології кризових ситуацій, але питання взаємозв'язку цього феномену з формуванням психологічної стійкості в умовах війни, особливо серед студентів, залишається недостатньо вивченим. Ця робота є відповіддю на науковий запит про вивчення факторів, які можуть допомогти молоді подолати кризові ситуації та трансформувати їх у ресурси для розвитку.

Отже, актуальність вирішення означеної проблематики, недостатнє розроблення теоретичних та практичних її аспектів у спрямованості до умов сучасних реалій, а також соціальна значущість, достатньою мірою обґрунтовані у роботі.

З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження В.О.Готич має суспільний та науковий інтерес, й виявляється своєчасною та доцільною науковою працею у галузі психології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень та висновків, викладених у дисертації В.О.Готич підтверджується запропонованою логікою проведеного дослідження, що знайшла своє відтворення у меті, завданнях, аналізі наукової літератури, визначенні теоретичних та методологічних засад дослідження; застосуванням методів, що є адекватними об'єкту та предмету дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, застосуванням методів математичної статистики.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у аналізі та розмежуванні категоріального простору проблеми

психологічної стійкості у соціально-психологічних дослідженнях; розкритті змісту провідних компонентів та структури психологічної стійкості студентів в умовах війни; отримані результати дають можливість поглибити розуміння проблеми взаємозв'язку та співвідношення психологічної стійкості та посттравматичного зростання особистості студентського віку; застосуванні методології системного, ресурсного, екзистенціального та інтегративного підходів для визначення засад розвитку посттравматичного зростання особистості студентського віку; а також науковому та методичному обґрунтуванні інтегрованої соціально-психологічної програми розвитку посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що висвітлено можливість застосування методичного інструментарію для вивчення психологічних особливостей психологічної стійкості студентів в умовах війни; а також розроблена і апробована інтегрована соціально-психологічна програма розвитку посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни, яка реалізовувалась на консультативно-діагностичному, корекційно-розвивальному, завершальному етапі з залученням технік клієнт-центрованого підходу за С. Rogers, техніки логотерапевтичного підходу, методи недирективної ігротерапії V. Exline, техніки арт-терапевтичного напрямку, вправи тілесно-орієнтованої терапії та ін., спрямованих на оптимізацію процесу розвитку посттравматичного зростання студентів в умовах військового конфлікту виявилась ефективною і може використовуватися для розвитку посттравматичного зростання та підтримки високого рівня психологічної стійкості студентів в умовах війни.

Практичне значення дослідження підкреслено впровадженням його результатів у навчально-виховний процес закладів вищої освіти та у діяльність лікувально-оздоровчих комплексів для підвищення ефективності розвивально-корекційної роботи, що підтверджено відповідними довідками.

Авторкою дисертації вперше: розкрито змістовно-критеріальне наповнення провідних компонентів (когнітивного, поведінкового, емоційного, екзистенційного) психологічної стійкості студентів в умовах війни; виокремлено за допомогою емпіричної перевірки та факторного аналізу взаємозв'язок між проявами посттравматичного зростання та психологічної стійкості студентів в умовах війни; розроблено та доведено ефективність інтегрованої соціально-психологічної програми розвитку посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни, заснованої на принципах врахування характеристик травми, особи та середовища, наративно-ментативного принципу, розбудови мережі соціальних ресурсів, саногенного мислення, яку становили консультативно-діагностичний, корекційно-розвивальний, завершальний етапи; поглиблено та уточнено: уявлення про тісний двосторонній взаємозв'язок структурних компонентів психологічної стійкості та посттравматичного зростання студентів в умовах війни; набули подальшого розвитку: погляди на змістовні особливості психологічної стійкості молоді; підходи, особливості і технології розвитку посттравматичного зростання студентів в умовах війни та їх ефективної реалізації на особистісному й міжособистісному рівнях. Це надає підстави стверджувати про наявність вагомої **наукової новизни** отриманих у дослідженні результатів.

Апробація результатів дисертації. Варто зазначити, що результати проведеного дослідження, що викладені у дисертації, оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Основні положення дисертації висвітлено в 32 наукових працях із яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 20 міжнародних конференцій, 3 всеукраїнських конференції та 1 конференція з міжнародною участю.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 260 сторінках загального тексту. Вона складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (235 найменування, 89 з яких іноземними мовами) і додатків.

У вступі авторкою обґрунтовано актуальність дослідження, визначено відображає стан наукової проблеми, її актуальність та соціальну значущість, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів та публікації.

У першому розділі «Теоретичний аналіз концептуальних засад проблеми посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни» авторкою здійснено аналіз наукових джерел з проблеми дослідження. Дисертанткою застосовано значний науковий доробок із різних галузей психології, що дозволило розкрити специфіку підходів до категорії «психологічна стійкість» у соціально-психологічному вимірі. У широкому спектрі проаналізовано вітчизняні та зарубіжні підходи до феномену психологічної стійкості молоді у науковому просторі; визначено теоретичні та методологічні вектори у з'ясуванні змісту та специфіки понять «психологічна стійкість» та «посттравматичне зростання особистості» та їх співвідношення, а також висунуто, розроблено і теоретично обґрунтовано авторський погляд на сутність структурної моделі психологічної стійкості студентів із ґрунтового онтологічного рівня, яка складається із компонентів: когнітивного, поведінкового, емоційного, екзистенційного,

Оцінюючи викладений у теоретичному розділі матеріал, зазначимо, що обґрунтування авторкою висунутих положень було здійснено з належною послідовністю та доказовістю. Цьому сприяла чітка структурованість тексту дисертації загалом, та її окремих розділів і підрозділів.

У другому розділі «Емпіричне дослідження посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни» дисертанткою представлено обґрунтування вибірки

дослідження; визначено його методичні та процедурні засади. Для науково-методичного обґрунтування дослідницьких гіпотез авторкою створено своєрідний алгоритм перевірки, згідно з яким побудовано процедуру та основні етапи емпіричного дослідження. Слід підкреслити чіткість визначення етапів етапи збору та аналізу емпіричних даних: підготовчий, що містив два блоки, було визначено основні напрями емпіричного дослідження та опрацьовано організаційні елементи дисертаційної роботи.; основний (експериментальний) етап, що складався із чотирьох блоків, було реалізовано емпіричну частину дослідження; теоретико-узагальнюючий етап, на якому було проведено аналітико-синтетичне поєднання емпіричних даних дисертаційного дослідження та результатів теоретичного аналізу наукової літератури. Дисертанткою операціоналізовано дослідницькі конструкти, визначено їх критерії та емпіричні показники. Описано вибірку дослідження та її основні демографічні показники; надано характеристику дослідницьким методикам.

Слід підкреслити, що для забезпечення достовірних результатів з обраної наукової проблеми, авторкою застосовано валідні та релевантні психодіагностичні методи на репрезентативній вибірці досліджуваних на підготовчому та власне діагностичному етапах дослідження. Представлені у дисертації Готич В.О. загальна організація, шляхи та методи дослідження слід визнати адекватними завданням, які поставлені автором. Здійснено детальний аналіз та виокремлення дисертанткою емпіричних показників рівнів (високого, середнього, низького) сформованості посттравматичного зростання та психологічної стійкості студентів, а також емоційної стабільності та розвитку емоційного інтелекту.

Схвальної оцінки заслуговує здійснення емпіричної перевірки гіпотетичних теоретичних припущень, за допомогою направленою факторного аналізу мета якого полягала в тому, щоб визначити кореляцію показників посттравматичного зростання студентів із компонентами психологічної стійкості студентства в умовах війни, внаслідок якого

виокремилось 5 факторів, які були детально проінтерпретовані, назви факторів виходили із найбільшого факторного навантаження змінної, але і враховувались інші змінні, які його навантажують: фактор 1 «позитивна когнітивна переоцінка травматичного досвіду»; фактор 2 «соціальна підтримка та міжособистісні стосунки»; фактор 3 «емоційний інтелект»; фактор 4 «емоційна компетентність»; фактор 5 «духовний розвиток».

У третьому розділі «Соціально-психологічна програма розвитку посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни» автокою розроблено та представлено інтегровану соціально-психологічну програму розвитку розвитку посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни, засновану на принципах рахування характеристик травми, особи та середовища, наративно-ментативного принципу, розбудови мережі соціальних ресурсів, саногенного мислення, яку становили консультативно-діагностичний, корекційно-розвивальний, завершальний етапи з залученням технік клієнт-центрованого підходу за С. Rogers, технік логотерапевтичного підходу, методи недирективної ігротерапії V. Exline, техніки арт-терапевтичного напрямку, вправи тілесно-орієнтованої терапії та ін.

Дисертанткою підібраний комплекс методів спрямовано на оптимізацію процесу розвитку посттравматичного зростання молоді в умовах військового конфлікту, їх урахування у психопрофілактичній і корекційно-розвивальній роботі у напрямку актуалізації й гармонійності всіх сфер особистості молодої людини, пов'язаних із конструктивними змінами в самосприйнятті, розвитком міжособистісних стосунків, змінами філософії життя, а також роботу із емоціями та емоційним станом учасників та іншими супутніми компонентами посттравматичного зростання студентів, як багатогранного конструкту, що включає різноманітні основні і супутні характеристики.

В цілому аналіз результатів формувального етапу дослідження показав, що запропонована В.О.Готич інтегрована соціально-психологічна програма сприяє розвитку посттравматичного зростання, як чинника формування психологічної стійкості студентів в умовах війни. Ефективність розробленої програми доведена статистично значущим зростанням показників загального рівня посттравматичного зростання за шкалами ставлення до інших, нові можливості, сила особистості, духовні зміни, підвищення цінності життя.

Слід зазначити, що кожна структурна частина роботи логічно і змістовно підсумовується; підкреслюються найбільш суттєві аспекти; дисертантка робить посилання, де досліджуване явище представлено більш детально, що забезпечує цілісність сприймання провідної авторської ідеї.

Дисертаційна робота Готич Вікторії є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Напрямок обраного у рецензованій дисертації дослідження відповідає науковій темі кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника - «Психологія особистості в умовах кризового суспільства», при якій виконувалася дана дисертація.

У цілому представлена до захисту дисертаційна робота є завершеним, обґрунтованим дослідженням, яке виконане на високому теоретико-методологічному рівні.

Водночас, вважаємо за потрібне зробити деякі зауваження та пропозиції.

1. На особливу увагу заслуговує «Структурна модель психологічної стійкості студентів в умовах війни» (с. 60) та рисунок 1.3, де відображено процес виникнення посттравматичного зростання особистості, адже в них дуже влучно узагальнено теоретичне бачення автором досліджуваних явищ і процесів. Поряд з цим спірним виглядає твердження про те, що «посттравматичне зростання є полярним вектором посттравматичного стресового розладу» (с. 74). В такому разі особи, в яких діагностовано ПТСР,

позбавляються можливості до позитивних зрушень у емоційному, когнітивному, поведінковому та екзистенційному аспектах, які спостерігаються під час посттравматичного зростання.

2. Авторка роботи висуває припущення про пов'язаність посттравматичного зростання та психологічної стійкості, підтверджуючи його теоретичним оглядом робіт інших авторів та доводячи під час власного емпіричного та експериментального дослідження. Натомість в дисертації здобувачки чітко не окреслені межі між взаємозв'язками і чинниками. На с. 71-82 теоретичного розділу йдеться про взаємозв'язок між психологічною стійкістю та посттравматичним зростанням, де дуже ґрунтовно наводяться аргументи з наукових досліджень на користь такого зв'язку, проте в меті посттравматичне зростанням декларується як чинник формування психологічної стійкості (с. 26). Натомість в теоретичному розділі роботи не йдеться про чинники, а лише про зв'язки. Залишається не зрозумілим, яким чином вказані «двосторонні зв'язки» (с. 80) трансформуються у вплив одного явища на інше.

3. У пункті 2.3 наведено факторну модель та надано змістовну розширену інтерпретацію цієї моделі. Проте для виявлення взаємозв'язків між посттравматичним зростанням та психологічною стійкістю не доцільно використовувати факторний аналіз (с. 118-132), оскільки за цим видом аналізу виявляються приховані фактори та кореляції шкал з цими факторами, а не кореляції шкал між собою. Для вказаних в роботі цілей доцільніше було використати кореляційний аналіз за критерієм Спірмена (для параметричної статистики) чи Пірсона (для непараметричної статистики).

Висловлені зауваження та пропозиції носять рекомендаційний характер. Вони не знижують загальної високої оцінки наукової роботи, яка є цілісним, завершеним дослідженням важливої та актуальної проблеми психології.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Загалом, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, його структуру, зміст, наукову новизну одержаних результатів, дисертаційну роботу Готич Вікторії Олександрівни «Посттравматичне зростання, як чинник формування психологічної стійкості студентів в умовах війни» слід вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному, методичному та емпіричному рівні, що має комплексний та логічний характер, містить положення, які характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію, і яке відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у наказі Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її авторка Готич Вікторія Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Львівський національний університет

імені Івана Франка

Надія ЛЕВУС